

8. Lausn löndunarbannsins

Guðbjörg Eva Friðgeirsdóttir

Árið 1952 hafði ekki mikið áunnist í að leysa deiluna um löndunarbannið en í nóvember 1954, kom fulltrúi Svisslendinga, Gerard Bauer sendiherra, á stjórnarfund Efnahagssamvinnustofnunarinnar í Evrópu (OEEC), og sagði að þessi deila á milli Íslendinga og Breta væri öllum aðildaríkjunum til skammar. Stofnunin yrði einfaldlega að sjá um að fá bannið leyst, því að það væri blettur á efnahagsvinnu ríkjanna.¹ Í framhaldinu var stofnuð sérstök nefnd innan OEEC sem sjá átti um að leysa löndunardeiluna. Bretar samþykktu sáttanefnd en vildu þó ekki sætta sig við að það yrði eingöngu einblítt á löndunarbannið heldur vildu þeir líka að nefndin tæki fyrir fiskveiðitakmörk Íslendinga. Allt í allt voru fulltrúarnir í OEEC-nefndinni hlyntir íslenska málstaðnum.²

Um þetta leyti voru margir Íslendingar orðnir frekar áhyggjufullir vegna viðskipta við Sovétríkin. Sovétríkin höfðu tekið yfir viðskipti Breta árið 1953 og voru þar með lang stærstu kaupendur íslenskra sjávarafurða. Þetta viðskiptasamband var nauðsynlegt fyrir íslenskan efnahag og gátu því Íslendingar ekki hafnað því. Þetta viðskiptasamband Íslendinga og Sovétmanna var ekki ýkja vinsælt meðal annarra NATO-ríkja og þótti ekki gæfulegt. Sjálfir voru sumir íslenskir ráðamenn, sem aðhylltust ekki kommúnismann, stundum hræddir um að Sovétmenn myndu neyða Íslendinga til að segja sig úr NATO og ef ekki yrði eftir því farið myndu Sovétmenn rjúfa öll viðskiptatengsl við Ísland. Þetta hefði sett Íslendinga í klípu en sem betur fer kom sú staða ekki upp.

Í febrúar 1955 sendi Winston Churchill bréf til Ólafs Thors varðandi það að leita lausnar í deilumálunum. Ólafi þótti mikið til koma og íslenska stjórnin velti fyrir sér að semja um það að heimila breskum skipum að leita hælís innan fjögurra mílna landhelgi, án þess að vera með búlkuð veiðarfæri, sem þó var í þáverandi reglugerðum. Íslendingar ætluðu samt ekki að ræða breytingar á landhelginni og í lokin varð niðurstaðan sú að samningar tókust ekki. Íslendingar ákváðu að slík

¹ Pétur Benediktsson, „Afnám löndunarbannsins í Bretlandi“, *Úlfjótur*, bls. 4.

² Guðni Thorlacius Jóhannesson, *Troubled Waters, Cod War*, bls. 108.

tilslökum yrði ekki boðin, þar sem að breskir sjómenn gætu notfært sér það og stundað veiðar fyrir innan fjögurra mílna landhelgi.³

Um mánaðarmótin nóvember desember 1955 rofaði loksins til í löndunardeilunni. Það var þá sem Bretar féllu frá kröfu sinni um það að Íslendingar myndu losna við löndunarbannið ef þeir fórnðu 4 mílunum.⁴

Frá 1950 og til ársins 1956 var við völd stjórn Framsóknarflokksins og Sjálfstæðisflokksins. Þá kom upp mikil óánægja innan flokkanna og 1954 varð Hannibal Valdimarsson, formaður Alþýðuflokksins, kosinn forseti ASÍ með stuðningi Sósíalístaflokksins. Fyrir kosningarnar í júní 1956 sameinuðust Framsóknarflokkur og Alþýðuflokkur um að mynda stjórn að þeim lokum. Svo fór að þessir flokkar mynduðu stjórn með Alþýðubandalaginu (bandalagi Sósíalístaflokks og Hannibals Valdimarssonar og stuðningsmanna hans, sem höfðu klofið sig úr Alþýðuflokknum). Náðu þeir kjöri í kosningunum. Þessi nýja stjórn vildi herinn burt af landinu. Því var þó ekki framfylgt og fékk herinn að vera um kyrrt.

Vandamál og afstaðan gegn hernum innan stjórnarflokkana á Íslandi vöktu óróa í öðrum aðildarríkjum NATO. Ef Sjálfstæðisflokkurinn, eini flokkurinn sem hafði stutt það að hafa Bandaríkjaher á Íslandi, hefði unnið kosningarnar, hefðu Bandaríkin örugglega verið duglegri að þrýsta á bresk stjórnvöld að fá löndunarbanninu aflétt. En í fyrsta skiptið í sögu NATO var aðildaríki með vinstristjórn og þá fóru önnur NATO-ríki að þrýsta á bresku stjórnina að leysa löndunarbannið. Breskir embættismenn vísuðu slíkum beiðnum á bug með því að segja að löndunarbannið væri ekki aðalástæðan fyrir því hvernig þróunin í stjórnámálum væri á Íslandi. Breska ríkisstjórnin reyndi sem sagt að koma sér undan allri ábyrgð varðandi löndunardeiluna. Hún taldi einnig að löndunarbannið væri ekki ólöglegt og því væri ekkert sem hún gæti gert í málinu.⁵

Þann 14. ágúst 1956 lýstu bandarískir stjórnarérindrekar yfir því að þeir óskuðu eftir því að ekkert ætti að aðhafast í löndunardeilunni fyrr en önnur stjórn væri tekin við á

³ Guðni Thorlacius Jóhannesson, *Troubled Waters, Cod War*, bls. 110.

⁴ Pétur Benediktsson, „Afnám löndunarbannsins í Bretlandi“, *Úlfjótur*, bls. 4

⁵ Guðni Thorlacius Jóhannesson, *Troubled Waters, Cod War*, bls. 118 -120

Íslandi. Hér með voru Íslendingar að tapa aðal stuðningsríkinu sínu gegn Bretum. Þegar það kom í ljós að þáverandi stjórn ætlaði ekki að aðhafast í að reka herinn í burt, urðu Bandaríkjamenn rólegri og hófu að styðja Ísland aftur í deilunni.

Þó svo það hafði ekki heyrst mikið í sáttanefndinni innan OEEC um sumarið og haustið 1956, höfðu meðlimir hennar haldið áfram að leita lausna. Í september voru þeir komnir með drög að lausn og það eina sem þurfti var að fá staðfestingu vinstristjórnarinnar í Reykjavík um hvernig framhaldið yrði. Menn voru sem sagt smeykir við að hafa vinstristjórn við völd á Íslandi.⁶

Í byrjun nóvember náðist samhljóða álit í London, um að löndunarbannið ætti að leysa vegna þess að það væri gagnslaust, óvinsælt á alþjóðavettvangi og örugglega ólöglegt.⁷

Þann 14. nóvember komu fulltrúar íslenskra og breskra útgerðarmanna saman í París og undirrituðu samning um landanir í breskum höfnum á afla íslenskra fiskiskipa. Samningurinn var gerður til langs tíma, óuppsegjanlegur í 10 ár, með fyrirvara um breytingar á samningnum á samningstímanum. Samningurinn takmarkaði að vísu það fiskmagn, sem íslensk fiskiskip máttu selja á breskum markaði á hverjum tíma, en þar á móti kemur það, að íslensku skipin fengu nú jafnrétti á við bresk skip í ýmsum greinum, þar sem áður var gert upp á milli, okkur að sjálfsögðu í óhag.⁸

Kæmi til ágreinings milli togaraeigenda beggja landa um skilning á samningnum, var gert ráð fyrir því að ríkisstjórnirnar gætu vísað þeim ágreiningi til OEEC, sem eftir sem áður myndi af áhuga fylgjast með framgangi málsins.⁹

Guðmundur Í. Guðmundsson þáverandi utanríkisráðherra bætti því við í yfirlýsingu sinni um efni samningsins „að það væri alls ekki að vænta þess að hægt væri að tryggja sölu ákveðins magns af fiski til Bretlands, það væri meðal annars vegna þess að fiskiðnaður okkar hefur verulega aukist“. Hann lagði áherslu á að landsmenn hefðu sérstaklega þrjú atriði í huga: Í fyrsta lagi, að Íslendingar hefðu ekki í hyggju að selja mikið magn af ísvörnum fiski, og að það væri algjörlega á valdi ríkisstjórnarinnar

⁶ Guðni Thorlacius Jóhannesson, *Troubled Waters, Cod War*, bls. 119-120

⁷ Guðni Thorlacius Jóhannesson, *Troubled Waters, Cod War*, bls. 121

⁸ Pétur Benediktsson, „Afnám löndunarbannsins í Bretlandi“, *Úlfjótur*, bls. 3

⁹ *Alþýðublaðið*, 15. nóvember 1956, bls. 2

hverju mikið magn yrði flutt þangað á hverjum tíma. Í öðru lagi væri það sem sagt var um búlkun veiðarfæra innan landhelgi, nákvæmlega það sama og áður hefði gilt, það er lagaákvæðum um búlkun veiðarfæra innan fiskveiðitakmarkanna og reglum er banna sölu afla úr erlendum skipum verði ekki beitt um skip, er orðið hafa að leita lands vegna illviðris eða annarra óviðráðanlegra orsaka. Í þriðja lagi væru núverandi takmörk, engin framtíðar veiðitakmörk, þeim yrði aðeins ekki breytt á meðan umræður færu fram á allsherjarþingi Sameinuðu þjóðanna um reglur þjóðréttarins á hafinu.¹⁰

Fulltrúar Íslendinga og Bretar fluttu ráðinu einnig yfirlýsingar um önnur atriði, er snertu deiluna, þ.e. varðandi fiskveiðitakmörk og öryggi fiskiskipa, er leita inn fyrir fiskveiðitakmörkin.¹¹ Yfirlýsing íslenska fulltrúans var nokkuð lík yfirlýsingu Guðmundar hér að ofan en yfirlýsing breska fulltrúans segir meðal annars, að breska ríkisstjórnin hafi kynnt sér ákvæðin sem eru í yfirlýsingu íslenska fulltrúans, bæði er að því snertir fiskveiðitakmörk og aðstöðu erlendra fiskiskipa sem leita vars á Íslandi. Þar segir einnig að breska ríkisstjórnin sé einnig mjög ánægð með það að togaraeigendur beggja landa hafi tjáð sig fúsa til að gera samning um að hafnar verði á nýjan leik landanir á íslenskum fisk í Bretlandi samkvæmt nánar tilteknum reglum. Samningurinn tók svo í gildi þann 15. nóvember 1956.¹²

Með þessu lauk löndunarbanninu sem hafist hafði fjórum árum fyrr. Að lokum er ekki annað hægt að segja að Íslendingar hafi ekki tapað miklu á löndunardeilunni og það voru Bretar sem þurftu að gefa undan. Deilan hófst með því að Bretar lokuðu á Íslendinga fyrir að stækka landhelgina í 4 mílur, en í lokin héldum við Íslendingar fjögurra mílna landhelgi og fengum að landa fiski aftur í Bretlandi.

Heimildir:

Alþýðublaðið, XXXVII árg., 15.-16. nóvember 1956, Reykjavík.

¹⁰ *Alþýðublaðið*, 16. nóvember 1956, bls. 1

¹¹ *Alþýðublaðið*, 15. nóvember 1956, bls. 1-2

¹² *Alþýðublaðið*, 16. nóvember 1956, bls. 5

Guðni Thorlacius Jóhannesson, *Troubled Waters, Cod War, fishing disputes, and Britain's fight for the high seas 1948-1968*, Queen Mary University of London, 2003.

Pétur Benediktsson, „Afnám löndunarbannsins í Bretlandi“, *Úlfjótur*, IX árg., 4 tbl. Reykjavík, 1956. Bls. 3-6.